

Kovály Katalin

AZ ETNIKAI KAPCSOLATI
TŐKE FÖLDRAJZA

Kovály Katalin

AZ ETNIKAI KAPCSOLATI TŐKE FÖLDRAJZA

Ukrajnai vállalkozók
a transznacionalitás útján

Gondolat Kiadó
Budapest, 2024

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

A kötet Kovály Katalin *Az etnikai kapcsolati tőke szerepe
a vállalkozások térszerveződésében kelet-közép-európai
befektetések példáján* című
PhD-értékelésének felhasználásával készült

ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, Földrajz–Meteorológia Program
CSFK Földrajztudományi Intézet

Témavezető:

Prof. Dr. Kocsis Károly, az MTA rendes tagja,
a HUN-REN CSFK FTI igazgatója

Szakmai lektorok:

Csata Zsombor • Gyuris Ferenc • Molnár József

© Kovály Katalin, 2024

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolat

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozás Eőry Zsófia
A borítót tervezte Fogarasi Hunor
Tördelés Lipót Éva

ISBN 978 963 556 517 7

TARTALOM

SZERZŐI ELŐSZÓ	9
1. BEVEZETÉS	11
1.1. Problémafelvetés, szakirodalmi előzmények	11
1.2. A kutatás célkitűzései, kérdései	16
1.3. A kötet felépítése	17
1.4. Fogalommeghatározás	19
1.5. Kutatási módszerek, adatbázis	21
1.6. A vizsgálati terepek kiválasztása, általános jellemzése, összefüggésben a kutatás fő hipotéziseivel	28
2. ELMÉLETI KERETEK	33
2.1. A társadalmi tőke fogalma és erőforrásai	33
2.2. A kapcsolati tőke és az etnikai kapcsolati tőke fogalma és erőforrásai	38
2.3. A kapcsolati tőke szerepe a gazdaságban	39
2.4. Az etnikai kapcsolati tőke szerepe a gazdaságban	41
2.5. A migráns vállalkozások és a társadalmi tőke koncepciója	43
3. AZ ETNIKAI KAPCSOLATI TŐKE SZEREPE A VIZSGÁLT VÁLLALKOZÁSOK TEVÉKENYSÉGÉBEN	51
3.1. „ <i>A mai világban minden a kapcsolatokon, az ismeretségen múlik</i> ”: külföldi befektetők telephelyválasztási döntéseinek jellemzői Kárpátalján az informális etnikai kapcsolatok tükrében	51
3.2. „ <i>Kapcsolatok nélkül is meg lehet lenni, csak sokkal nehezebben</i> ”: az etnikai kapcsolati tőke szerepe a kárpátaljai magyar vállalkozások tevékenységében a Beregszászi járás példáján	77
3.3. „ <i>A kapcsolatok mindenhol jól jönnek</i> ”: az etnikai kapcsolati tőke szerepe a csehországi ukrán vállalkozók befektetési tevékenységében és vállalkozásaik térszerveződésében	111

4. VÁLSÁGOK SZORÍTÁSÁBAN. TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FOLYAMATOK KÁRPÁTALJÁN AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN	137
4.1. Reziliencia és vulnerabilitás: a kárpátaljai magyarságot érintő társadalmi-etnikai változások az orosz–ukrán háború hatására	137
4.2. Az etnikai kapcsolati tőke felhígulása?	153
4.3. Összegzés	156
5. KONKLÚZIÓK	159
6. FELHASZNÁLT IRODALOM	169
7. MELLÉKLETEK	191
7. ÖSSZEFOGLALÓ	207
8. SUMMARY	209
9. PE3IOME	211

SZERZŐI ELŐSZÓ

Jelen monográfia ukrainai vállalkozók körében végzett, csaknem 15 év empirikus kutatása alapján mutatja be az etnikai kapcsolati tőke, a transznacionális kötődések vállalkozásokban betöltött szerepét és azok földrajzi sajátosságait. Továbbá pillanatfelvételt nyújt az orosz–ukrán háború okozta társadalmi-gazdasági változásokról Kárpátalján.

A kötetben foglalt kutatás célja annak feltárása, hogy az informális és a formális etnikai kapcsolatok milyen szerepet töltenek be a vizsgált országok (Ukrajna és Csehország) eltérő gazdasági környezetében működő és a különböző etnikai csoportok által működtetett vállalkozói tevékenységekben, azok térbeli szerveződésében. A kötet további célja az etnikai kapcsolati tőke fogalmának meghonosítása a magyarországi geográfiában és a szélesebb értelemben vett társadalomtudományok terén.

A munkában fontos szerepet kap a kutatás témáját érintő elméleti koncepciók – kiemelten a kapcsolati tőke – angolszász, magyar és keleti szláv irodalmának részletes bemutatása, összevetése. A vizsgálat empirikus lábát az a 80 félig strukturált interjú nyújtja, amelyeket Kárpátalján befektető külföldi, kárpátaljai magyar, kárpátaljai ukrán, valamint Csehországban élő ukrán vállalkozókkal, az adott közösséghez köthető társadalmi és szakmai szervezetek képviselőivel, továbbá ukrainai, magyarországi és csehországi szakértőkkel készítettem. A munka – a releváns statisztikai adatok feldolgozásán túl – tematikus térképek segítségével ábrázolja a vizsgálat homlokterében álló etnikai közösségek által működtetett vállalkozások telephelyeit. A térképek által – az adatközlők véleményével kiegészítve – feltárára kerül, hogy milyen szerepet játszik a transznacionális etnikai kapcsolatok hálózata a vizsgált vállalkozások térszerveződésében, hogyan befolyásolja a vállalkozások indítását és működését.

A monográfia tehát – reményeim szerint – úttörő szerepet vállal a magyar nyelvű geográfiai írárok sorában: komparatív módon tárja fel az egyes autochton és allochton közösségek általi tőkebefektetések és az etnikai viszonyrendszerek korrelációit az etnicitás és a kapcsolati tőke összefüggéseinek földrajzi szempontú elemzésével.

A kutatás egy újszerű próbálkozás arra, hogy megértsük, hogyan működik az etnicitás mint társadalmi tőke az őshonos etnikai-nyelvi csoportok között, és melyek a fontosabb eltérések a bevándorló közösségek gazdasági integrációs kísérleteihez képest. A kötetben foglalt kutatás a kapcsolati tőke koncepciójának recens társadalomtudományi vitáihoz járul hozzá, a társadalomföldrajz szemszögéből közelítve meg a kérdéskört, rávilágítva arra, hogy az etnikai kapcsolati tőkének markáns földrajzi sajátosságai vannak.

Az utóbbi évek geopolitikai eseményei a nemzetközi figyelem fókuszába állították Ukrajnát. Nemcsak az Oroszországgal fennálló háborús viszonya és az EU-ba való törekvési szándékai miatt értékelődik fel szerepe, de az ukránosító politikák, valamint az ezekből fakadó társadalmi folyamatok különös jelentőséget adnak az országban élő etnikai kisebbségek – így a magyarok – tudományos vizsgálatának is. Az ukrain gazdaság permanensnek bizonyuló hanyatlása pedig évtizedek óta az ukrán állampolgárok tömeges beáramlását eredményezi az EU országaiba, ahol sokszor aktív gazdasági tevékenységet folytatnak, transznacionális vállalkozókká válva. Éppen ezért az ukrán migráns közösségek – így a migráns vállalkozók – tanulmányozása szintén időszerű.

Noha Kárpátalja földrajzilag távolabb helyezkedik el a háborús cselekmények gócpontjától, jelentős változások zajlanak e régióban is. A társadalmi-politikai bizonytalanság, a gazdasági helyzet deprimálódása, a háború okozta félelem és kilátástalanság a korábbinál is magasabb szintre emelte az elvándorlást a megyéből, a harci cselekmények elől Kárpátaljára menekülő és tartósan ott maradó ukrán ajkú népesség pedig jelentősen átalakíthatja a régió társadalmi-etnikai folyamatait. Éppen ezért ezen folyamatok bemutatása különösen aktuális.

Szeretném köszönetemet kifejezni a szakmai lektoroknak és azon csehországi, ukrainai és magyarországi kollégáknak, akiknek számtalan hasznos tanácsa, kritikai meglátása és biztatása segítette előrehaladásom, gazdagította tudásom. Köszönettel tartozom a CSFK Földrajztudományi Intézet kartográfusainak, akik vállalták a térképi ábrázolások magas minőségű elkészítését. Hálával tartozom a családomnak és a barátaimnak, az ő szeretetük, türelmük és gondviselésük nélkül ez a kötet nem jöhetett volna létre. Végezetül köszönet illeti azon interjúalanyaimat, akik válaszaikkal segítették a kutatásaimat.

Budapest–Beregszász, 2024. február

Kovály Katalin

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar helyesírás szabályai.* (2015): Tizenkettedik kiadás. Új magyar helyesírás. Magyar Tudományos Akadémia, Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, 611 p.
- Åberg, M. (2000): Putnam's social capital theory goes east: A case study of Western Ukraine and L'viv. *Europe-Asia Studies*, 2, pp. 295–317.
- Agarwal, J. P. (1980): Determinants of Foreign Direct Investment: A Survey. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116, p. 739–773.
- Albert F., Dávid B. (2004): A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2006*. TÁRKI, Budapest, pp. 351–372.
- Aldrich H., Waldinger R. (1990): Ethnicity and entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, pp. 111–135.
- Allen, W. (2000): Social networks and self-employment. *Journal of Socio-Economics*, 29 (5), pp. 487–502.
- Angelusz R., Tardos R. (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. TÁRKI, Budapest, pp. 237–256.
- Bacsó R., Pataki G. (2018a): A hitelszövetkezetek gazdaságélénkítési szerepe Kárpátalján összefüggésben az Egán Ede-terv megvalósításával. *Metszetek*, 7 (1), pp. 30–62.
- Bacsó R., Pataki G. (2018b): Makrogazdasági kimutatás Kárpátalja vonatkozásában a magyarországi befektetések és központi költségvetésből kapott eloszlások tükrében. *Kárpátaljai Vállalkozók lapja*, 4 (2), pp. 8–9.
- Bagwell, S. (2006): UK Vietnamese businesses: Cultural influences and intracultural differences. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 24, pp. 51–69.
- Balanda A. L., Nadraha V. I. (2013): Sotsialnii kapital pidpriemstva: perevahi ta riziki proia-vu (Соціальний капітал підприємства: переваги та ризики прояву), *Ekonomika ta Upravlinia Pidpriemstvami*, pp. 37–41.
- Balcsók I., Dancs L. (2001): Munkaerőpiaci kapcsolatok az Északkelet-Alföldön, különös tekintettel a magyar – ukrán határ mentére. In: *Alföldi Tanulmányok 2002 – 2003*. 19. kötet. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, pp. 51–65.
- Bálint, Gy. (2008): *Foglalkoztatási stratégiák Hargita megyében*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 141 p.

- Balogh, P. (2022): Waters, L. *Borders on the Move: Territorial Change and Ethnic Cleansing in the Hungarian-Slovak Borderlands, 1938–1948*. University of Rochester Press, Rochester-New York. 2020. Book review. *Hungarian Studies Review*, 49 (1), pp. 133–137.
- Barabási, A. L. (2013): *Behálózva – A hálózatok új tudománya*. Helikon, Budapest, 320 p.
- Bárdi, N. (2020): Közeli távolság: Magyarország és a határon túli magyarok viszonyairól. In: Kovách, I. (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont és Argumentum, Budapest, pp. 311–370.
- Bartus, T. (2001): *Social capital and earnings inequalities. The role of informal job search in Hungary*. University of Groningen, Groningen, 176 p.
- Baycan-Levent T., Nijkamp P. (2009): Characteristics of migrant entrepreneurship in Europe. *Entrepreneurship and Regional Development*, 21 (4), pp. 375–397.
- Beregszászi A., Csernicskó I. (2017): Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr*, 141 (3), pp. 292–309.
- Berghauer, S. (2012): *A turizmus, mint kitörési pont Kárpátalján (?) (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében)*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 214 p.
- Bernard J., Vašát P. (2015): Formování komunit, nebo sociální integrace? Analýza personálních sítí ukrajinských imigrantů v Plzni. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 51 (2), pp. 199–225.
- Berry, J. (1994): Acculturation and psychological adaptation: An overview. In: Bouvy, A. et al. (eds.): *Journeys into cross-cultural psychology*. Swets & Zeitlinger, Lisse, pp. 129–141.
- Blalock, H. M. Jr. (1967): *Toward a theory of minority group relations*. Wiley, New York, 227 p.
- Bodnár, D. (2004): *A vállalkozási övezetek gazdaság- és területfejlesztő szerepének értékelése Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja megye – mint határrégió példáján*. Szakdolgozat. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 43 p.
- Bolino M., Turnley W., Bloodgood J. (2002): Citizenship behavior and the creation of social capital in organizations. *Academy of Management Review*, 27 (4), pp. 505–522.
- Bonacich, E. (1973): A theory of middleman minorities. *American Sociological Review*, 38 (5), pp. 583–594.
- Bonacich E., Modell J. (1980): *The economic basis of ethnic solidarity: small business in the Japanese American community*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles.
- Bondar T. V., Haniukov O. A. (2023): Zovhnisnia mihracia ukrainciv do ta pislya povnomashtabnoi ahresii (Зовнішня міграція українців до та після повномасштабної агресії (порівняльний аналіз). *Ukrainskii sotsium*, 1 (84), pp. 32–53.
- Bondarenko, M. Y. (2014): Sotsialnii kapital iak osnova rozvitku hromadianskoho suspilstva (Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства). *Derzhavne upravlinnia: teoria ta praktyka*, 2.
- Borbély, S. (2015): Informális gazdasági stratégiák az ukrán – magyar határvidéken. In: Turai, T. (szerk.): *Hármas határok néprajzi értelmezésben: An Ethnographic Interpretation of Tri-Border Areas*. MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, pp. 217–245.
- Borbély, S. (2018): Fegyverkezési technikák és adaptációs mechanizmusok Kárpátalja határvidéki régiójában. *Korall – Társadalomtörténeti folyóirat*, 19 (71), pp. 149–174.

- Borbély, S. (2019): A diszfunkcionális ukrán nemzetállam informális alapjai – globális életvezetési stratégiák Kárpátalján a rendszerváltás után. In: Balogh, B. (szerk): *Ethno-Lore: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XXXVI*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 191–226.
- Borbély, S. (2022): *Informális gazdasági stratégiák és hétköznapi politikai gyakorlatok Kárpátalja határvidéki régiójában az államszocializmus és a posztszocializmus éveiben*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 284 p.
- Bosma N., Van Praag M., Thurik R., De Wit G. (2002): The value of human and social capital investment for the business performance of start-ups. *Small Business Economics*, 23 (3), pp. 227–236.
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest, 436 p.
- Bourdieu, P. (1983): Forms of capital. In: Richardson, J. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press, New York, pp. 241–258.
- Böhm H., Opiola W., Drosik A. (2019): Cross-border Social Capital. An Analysis of Selected Elements as Exemplified by the Praded Euroregion. In: Jańczak, J. (Ed.): *Old Borders – New Challenges, New Borders – Old Challenges: De-Bordering and Re-Bordering in Contemporary Europe*. Reihe: Thematicon, Bd. 34., Logos Verlag Berlin GmbH, Berlin, pp. 99–114.
- Butler, J. (2004): *Undoing gender*. Routledge, London – New York, 284 p.
- Camagni, R. (2008a): Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. In: Capello R., Camagni R., Chizzolini B., Fratesi U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European Competitiveness and Global Strategies*. Springer, Berlin–Heidelberg, pp. 33–46.
- Camagni, R. (2008b): Towards a conclusion: Regional and territorial policy recommendations. In: Capello R., Camagni R., Chizzolini B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European Competitiveness and Global Strategies*. Springer, Berlin–Heidelberg, pp. 283–306.
- Capello R., Faggian A. (2005): Collective learning and relational capital in local innovation processes. *Regional Studies*, 39 (1), pp. 75–87.
- Centre for Economic Strategy (2018): *Ukraine's economic and political outlook* [Bruegel podcast] (<https://ces.org.ua/en/%d1%82%d0%b5%d1%81%d1%82%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%b9-%d0%b1%d0%bb%d0%be%d0%b3-3/>). Letöltés: 2019. január 10.
- Čermáková D., Kohlbacher J. (2012): *Ethnic entrepreneurship. Case study: Prague, Czech Republic*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (<https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2012/ethnic-entrepreneurship-case-study-prague-czech-republic>). Letöltés: 2017. október 3.
- Čermáková D., Nekorjak M. (2009): Ukrainian middleman system of labour organization in the Czech Republic. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie (Journal of Economic and Social Geography)*, Blackwell, 100 (1), pp. 33–43.
- Čermáková D., Schováňková S., Fiedlerová K. (2011): Podnikání cizinců v Česku: vliv struktury příležitostí. *Geografie*, 116 (4), pp. 440–461.

- Cetin D., Fernandez-Zubieta A., Mulatero F. (2016): Formal and informal social capital as determinants of male and female entrepreneurship in Europe. *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 6 (1), pp. 723–748.
- Chaganti R., Greene P. (2000): Who are ethnic entrepreneurs? A study of entrepreneurs' ethnic involvement and business characteristics. *Journal of Small Business Management*, 40 (2), pp. 126–143.
- Cheipes, O. (2010): Ukrainsko–rumunske transkordonne spivrobitnistvo: zdobutki ta perspektivi rozvitku (Українсько–румунське транскордонне співробітництво: здобутки та перспективи розвитку). In: Vaschuk et al. (ed.): *Rumunsko–ukrainski vidnosini. Istoria ta suchasnisth*. Satu Mare, pp. 220–224.
- Choenni, O. (1997): *Veelsoortig assortiment*. Het Spinhuis, Amsterdam, 194 p.
- Chubar O., Hapak N., Boiko Y., Chervak O. (2023): Business relocation to Zakarpattia as a result of the war: territory and industry aspects. *Naukovi Perspektivy*, 5, pp. 512–525.
- Coleman, J. S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, Chicago, pp. 95–120.
- Collier, P. (2000): Ethnicity, politics and economic performance. *Economics and Politics*, 12, pp. 225–245.
- Cook K., Emerson R., Gillmore M., Yamagishi T. (1983): The distribution of power in exchange networks: Theory and experimental results. *American Journal of Sociology*, 89, pp. 75–305.
- Czakó, Á. (1997): Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején. Vállalkozások-e a kisvállalkozások? *Szociológiai Szemle*, 7 (3), pp. 93–116.
- Czakó Á., Kuczi T., Lengyel Gy., Vajda Á. (1995): A kisvállalkozások néhány jellemzője a kilencvenes évek elején. *Közgazdasági Szemle*, 4, pp. 399–419.
- Czaller L., Csité A., Geambasu R. (2016): *Megkapaszkodás, gyarapodás, bátorítás – jelentés a külföldi fiatal magyar vállalkozók helyzetéről*. Hétfa Kutatóintézet és Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest, 130 p.
- Czaller L., Csité A., Geambasu R. (2017): *Húzóerők – jelentés a külföldi magyar családi vállalkozások helyzetéről*. Hétfa Kutatóintézet és Nemzetpolitikai Kutatóintézet, 121 p.
- Csata, Zs. (2010): Gazdasági etnocentrizmus, etnikai fogyasztás az erdélyi magyarok körében. *Közgazdász Fórum*, 13 (4), pp. 31–49.
- Csata, Zs. (2015): Ethnicity and economy. A research agenda for Transylvania. *Transylvanian Society*, Special issue 3, Cluj-Napoca, pp. 9–24.
- Csata, Zs. (2018): Economy and ethnicity in Transylvania. In: Kiss T., Székely I., Toró T., Bárdi N., Horváth I. (eds.): *Unequal accommodation of minority rights: Hungarians in Transylvania*. Palgrave, London – New York, pp. 345–379.
- Csata, Zs. (2022): Marketizáció és etnikai szegregáció a gazdaságban – magyar példák Erdélyből In: Filep T. G., Szerbhorváth Gy., Papp Z. A. (szerk.): *Palimpszesztus: Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbség-kutató Intézet – Kalligram, Budapest, pp. 246–269.
- Csata Zs., Kiss D., Pásztor Gy., Péter L., Toma Sz., Veres V. (2011): *Potenciális vállalkozók – lehetőségek és nehézségek*. Kutásjelentés I. CCRIT-EVK, Kolozsvár.

- Csernicskó I., Hires-László K., Karmacs Z., Márku A., Máté R., Tóth-Orosz E (2021). *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján*. Termini Egysület, Törökbálint, p.160.
- Csernicskó I., Kontra M. (2023): The Linguistic Human Rights Plight of Hungarians in Ukraine. In: Skutnabb-Kangas T., Phillipson R. (eds.): *The Handbook of Linguistic Human Rights*. Wiley, Oxford–Malden, pp. 373–382.
- Csizmadia, Z. (2011): Az innováció hálózati alapú megközelítése. In: Varga, V. A. (szerk.): *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Budapest, pp. 257–285.
- Csizmadia, Z. (2015): A kapcsolati tőke osztályszerkezeti aspektusai lokális metszetben. *Századvég*, 78 (4), pp. 49–76.
- Dana, L. P. (2005): *When economies change hands: a survey of entrepreneurship in the emerging markets of Europe from Balkans to the Baltic States*. International Business Press – Routledge, Binghamton – New York, 380 p.
- Das, R. J. (2004): Social capital and poverty of the wage-labour class: problems with the social capital theory. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29, pp. 27–45.
- DeFilippis, J. (2001): The myth of social capital in community development. *Housing Policy Debate*, 12, pp. 781–806.
- Demiancsuk, O. I. (2016): Formuvania vlasthivostei sotsialnoho kapitalu pidpriemstva (Формування властивостей соціального капіталу підприємства). *Naukovi zapiski universitethu „Ostrozhka akademiya”, Ekonomika*, 16, pp. 270–276.
- Drbohlav, D. (2004): *Migration trends in selected applicant countries: Volume II – The Czech Republic. „The Times They Are A-Changin”*. European Commission Project: „Sharing experience: Migration trends in selected applicant countries and lessons learned from the new countries of immigration in the EU and Austria”. International Organization for Migration (IOM), Vienna, 146 p.
- Drbohlav D., Dzúrová D. (2007): „Where are they going?” Immigrant inclusion in the Czech Republic (a case study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague). *International Migration*, 45 (2), pp. 1–25.
- Drbohlav D., Jánská E., Šelepová Š. (2001): *Ukrajinská komunita v České Republice*. In: Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranty v České Republice*. Portál, Praha, pp. 89–98.
- Drbohlav D., Sych P., Dzúrová D. (2013): Smuggled versus not smuggled across the Czech border. *International Migration Review*, 47 (1). Center for Migration Studies, pp. 207–239.
- Drbohlav D., Valenta O. (2014): *Building an integration system. Policies to support immigrants’ progression in the Czech Republic*. A Series on the labor market integration of new arrivals in Europe: Assessing policy effectiveness. Migration Policy Institute and International Labour Organization, Washington, 29 p.
- Drozdova, A. (2013): Sotsialnii kapital v konteksti rozvitku hromadianskoho suspilstva (Соціальний капітал в контексті розвитку громадянського суспільства). *Politichnii menedzhment*, 1 (2), pp. 70–79.
- Duncan S., Smith D. (2002): Geographies of partnering and parenting in Britain: spatial differences and gender cultures. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27, pp. 471–493.

- Dunning, J. H. (2000): The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. *International Business Review*, 9, pp. 163–190.
- Dünne, J. (2005): Die Karte als imaginierter Ursprung. Zur frühneuzeitlichen Konkurrenz von textueller und kartographischer Raumkonstitution in den America-Reisen Theodor de Brys. In: Böhme, H. (ed.): *Topographien der Literatur. Deutsche Literatur im transnationalen Kontext*. Metzler, Stuttgart, pp. 73–99.
- Düvell, F. (2006): *Ukraine – Europe's Mexico? Central and East European migration. Country report 1/3*. Centre of Migration, Policy and Society, Oxford, 10 p.
- Edwards P., Ram M., Jones T., Doldor S. (2015): New migrant businesses and their workers: developing, but not transforming the ethnic economy. *Ethnic and Racial Studies*, 9, pp. 1587–1617.
- Egán Ede-terv (2014): A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve (<https://www.eganede.com/egan-ed-terv.pdf>). Letöltés: 2019. február 18.
- Ermolina, A. (2017): *Social capital as the source of subjective well-being in the late life in Central and Eastern European countries*. Konferencia-előadás.
- Erőss, Á. (2020): Akik maradtak. Pillanatfelvétel az otthon maradt közösségekről a kárpátaljai magyar szórványban. *Regio*, 28 (1), pp. 138–170.
- Erőss Á., Tátrai P., Kovály K. (2016): Effects of the Ukrainian crisis in Transcarpathia: the Hungarian perspective. *Centre of Migration Research, Working Papers*, 92 (150), 30 p.
- Erőss Á., Kovály K., Tátrai P. (2018): The impact of Ukraine's crisis on migratory flows and Hungary's kin-state politics. In: Wintzer J., Filep B. (eds.): *Geographie als Grenzüberschreitung: Festschrift für Prof. Dr. Doris Wastl-Walter*. Geographische Gesellschaft Bern, Bern, pp. 125–137.
- Erőss Á., Kovály K., Tátrai P. (megjelenés alatt): *Exodus of the Hungarian minority from Ukraine? War-induced ethnic dynamics in the Ukrainian-Hungarian border region*.
- Evans, P. B. (1989): Predatory, developmental, and other apparatuses: A comparative political economy perspective on the Third World State. *Sociological Forum*, 4, pp. 561–587.
- Fafchamps M., Minten B. (2002): Returns to social network capital among traders. *Oxford Economic Papers*, 54, pp. 173–206.
- Fedinec, Cs. (2002): Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. In: Pásztor, C. (szerk.): „...ahol a határ elválaszt”: *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Nagy Iván Történeti Kör – Nógrád Megyei Levéltár – Szindbád Kht., Salgótarján–Balasagyarmat–Várpalota, pp. 415–436.
- Fedinec, Cs. (2022): Minority Politics and International Relations: The Case of the Ukrainian–Hungarian Joint Commission on National Minorities. *Hungarian Journal of Minority Studies*, 5, pp. 31–47.
- Fedinec Cs., Halász I., Tóth M. (2016): *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elszüllyesztett kincsek*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, Budapest, 236 p.
- Feige, E. L. (1990): Defining and estimating underground and informal economies: The new institutional economics approach. *World Development*, 18, pp. 989–1002.

- Ferenc V., Rákóczi K. (2020): TANDEM 2016-2019. Ukrán-magyar együttélés Kárpátalján. In: Ferenc V., Kovály K. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt, Budapest, pp. 53–89.
- Flap H., Kumcu A., Bulder B. (1998): The social capital of ethnic entrepreneurs and their business success. In: Rath, J. (ed.): *Immigrant Businesses*. Palgrave Macmillan, London, pp. 142–161.
- Fodor, Gy. (2009a): Humán erőforrások. In: Baranyi, B. (szerk.): *Kárpátalja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Budapest, pp. 215–238.
- Fodor, Gy. (2009b): Ipar. In: Baranyi, B. (szerk.): *Kárpátalja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Budapest, pp. 303–320.
- Fodor Gy., Berghauer S., Tóth A. (2018): Kárpátalja vallási szerkezete 1915-ben a görögkatolikus egyházmegyei sematizmus alapján. In: Péntzes, J. (szerk.): *Falu – város – periféria: határon innen és túl: Süli-Zakar István professzor emlékére*. Didakt Kiadó, Debrecen, pp. 80–88.
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 615 p.
- Fukuyama, F. (2000): *Social capital and civil society*. IMF working paper (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0074.pdf>). Letöltés: 2019. március 18.
- Fukuyama, F. (2001): Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22 (1), pp. 7–20.
- Fülöp, I. (2019): Családbarát vállalkozások külhonban. *Kisebbségi Szemle*, 4, pp. 77–97.
- Gedajlovic E., Honig B., Moore C. B., Payne G. T., Wright M. (2013): Social capital and entrepreneurship: A schema and research agenda. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37, pp. 455–478.
- Giczi J., Sik E. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: Tóth, I. Gy. (szerk.): *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009*. Társi, Budapest, pp. 65–84.
- Giorgas, D. (2000): *Social capital within ethnic communities*. Sociological Sites/Sights, TASA 2000 Conference, Adelaide: Flinders University, December 6–8 (<https://pdfs.semanticscholar.org/3701/5852eeb8755e7b65cf8b2f19a75a276f0965.pdf>). Letöltés: 2018. szeptember 9.
- Goodwin R., Hamama-Raz Y., Leshem E., Ben-Ezra M. (2023): National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 85.
- Gödri, I. (2007): A kapcsolati tőke szerepe a magyarországi bevándorlásban. *Kisebbségkutatás*, 16 (4), pp. 699–727.
- Gödri, I. (2008): Bevándorlók munkaerő-piaci integrációját meghatározó tényezők Magyarországon — a kapcsolati erőforrások szerepe. *Statisztikai Szemle*, 6, pp. 534–563.
- Gödri, I. (2010): *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálóké jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. Kutatási jelentés 2010/2. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 212 p.
- Grabher G., Stark D. (1996): A szervezett sokféleség – evolúcióelmélet, hálózatelemzés és a posztiszocialista átalakulás. *Közgazdasági Szemle*, 9, pp. 745–769.

- Granovetter, M. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), pp. 1360–1380.
- Granovetter, M. (1985): Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91 (3), pp. 481–510.
- Granovetter, M. (1995): The economic sociology of firms and entrepreneurs. In: Portes, A. (ed.): *The economic sociology of immigration: essays on networks, ethnicity and entrepreneurship*. Russell Sage Foundation, New York, pp. 128–165.
- Greene, G. P. (1997): A resource-based approach to ethnic business sponsorship: A consideration of Ismaili-Pakistani immigrants. *Journal of Small Business management*, 35 (4), pp. 58–72.
- Greene G. P., Chaganti R. (2003): Levels of resources for ethnic entrepreneurs. In: Stiles C. H., Galbraith C. S. (eds.): *Ethnic entrepreneurship: Structure and process. International Research in the Business Disciplines*, 4, Emerald Publishing Limited, pp. 59–77.
- Grzymała-Kazłowska, A. (2014): The role of different forms of bridging capital for immigrant adaptation and upward mobility. The case of Ukrainian and Vietnamese immigrants settled in Poland. *Ethnicities*, 15 (3), pp. 460–490.
- Gyuris, F. (2017): Urban elites. In: Castree N., Goodchild F. M., Kobayashi A., Liu W., Martson, A. R. (ed.): *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. John Wiley & Sons Ltd., Chichester–Hoboken (NJ)/ USA, pp. 7331–7334.
- Gyuris, F. (2019): „Szovjet” és „posztsovjet”: rendszerszintű társadalmi és gazdasági keretek a szovjet szocialista rendszerben és utána. In: Kőszegi M., Barta G., Illés T., Berki M. (szerk.): *Etnikai földrajzi kutatások a posztsovjet térségben*. ELTE TTK, Budapest, pp. 31–56.
- Hajer, M. (2004): Diskurzuselemzés és a szakpolitikák vizsgálata (ford. Szegedi Gábor). *Politikatudományi Szemle*, 4, pp. 161–167.
- Halmos, K. (2011): Külföldi működőtőke elméletek fejlődésének komplex áttekintése. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 1, pp. 42–52.
- Hanifan, L. J. (1916): The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, pp. 130–138.
- Hankiss, E. (1989): A nagy koalíció, avagy a hatalom konvertálása. *Valóság*, 2, pp. 15–31.
- Hart, K. (1990): The idea of the economy: Six modern dissenters. In: Friedland R., Robertson A. (eds.): *Beyond the marketplace: Rethinking economy and society*. Aldine de Gruyter, New York, pp. 137–160.
- Hettlage, R. (2008): *From ethnic business to hybrid entrepreneurs*. No. 0803, Working Paper.
- Hires K., Márku A. (2003): Miből élünk? Adalékok a kárpátaljai magyarság munkaerő-piaci helyzetének leírásához. In: Fábri, I. (szerk.): *Kisebbségi lét és érvényesülés. A magyar lakosság munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében*. Lucidus, Budapest, pp. 105–135.
- Hires-László, K. (2018): Megélni? Túlélni? Jól élni? Megélhetési stratégiák a kárpátaljai Beregszászi járásban. In: Letenyei L., Tamáska M. (szerk.): *Szociográfia – Kárpát-medencei körkép*. Tanulmánykötet. Gondolat, Budapest. pp. 53–69.

- Hires-László, K. (2020): *Hétköznapi etnicitás. Beregszászi magyarok az etnikai kategóriák szerepéről*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikáció-tudomány Doktori Iskola, Budapest, 226 p.
- Hires-László, K. (2021): Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában (1991–2018). In: Brenzovics L., Csatáry Gy., Braun L., Szakál I., Szamborovszkyné N. I., Dobos S., Orbán M. (szerk.): *Kárpátalja története: Örökség és kihívások*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, pp. 743–781.
- Hoblik, V. V. (2011): Investitsii krain ES v ekonomiku Zakarpatskoi oblasti (Інвестиції країн ЄС в економіку Закарпатської області). *Ekonomika*, 33, pp. 9–13.
- Holt, L. (2008): Embodied social capital and geographic perspectives: performing the habitus. *Progress in Human Geography*, 32 (2), pp. 227–246.
- Horeč, J. (1994): *Podkarpatská Rus: země neznámá*. H & H kiadó, Prága, 21 p.
- Hotchkiss J. L., Rupasingha A. (2018): Individual social capital and migration. *Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Paper Series*, 55 p.
- Houston S., Wright R., Ellis M., Holloway S., Hudson, M. (2005): Places of possibility: where mixed-race partners meet. *Progress in Human Geography*, 29, pp. 700–717.
- Hricaenko, M. I. (2017): Sotsialnii kapital v vstanovleni pidpriemnickoi merezhi ahrarnoi sferi Ukraini (Соціальний капітал у встановленні підприємницької мережі аграрної сфери України). *Ekonomika*, 5, pp. 58–64.
- Hrisnova, O. A. (2009): Sotsialnii kapital: sutnisth, znachenia, vzaiemozviazok z insimi formami kapitalu (Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу). *Naukovo-ekonomichnii ta Suspilno-politichnii Zhurnal*, 3, pp. 19–24.
- Iakovleva T., Solesvik M. Z. (2014): Entrepreneurial intentions in post-Soviet economies. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 21 (1), pp. 79–100.
- Ibarra, H. (1993): Personal networks of women and minorities in management: A conceptual framework. *Academy of Management Review*, 18, pp. 55–87.
- IFC (2009): *Investment climate in Ukraine as seen by private businesses*. International Finance Corporation, Kyiv (<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/477881468128996454/investment-climate-in-ukraine-as-seen-by-private-businesses>). Letöltés: 2019. február 20.
- Imre, G. (2008): Kárpátalja: híd vagy periféria? In: *Tudományos évkönyv 2007: „Reformok útján”*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, pp. 68–79.
- Imre, G. (2013): *A Kárpátalján eszközölt magyar tőkebefektetések sajátosságai a magyar-ukrán határtérség társadalmi-gazdasági folyamatainak tükrében*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Győr, 243 p.
- Imre, G. (2014): Új szakaszba léptek a magyar tőkebefektetések Kárpátalján? *Tér és Társadalom*, 28 (3), pp. 110–125.
- Iordachi, C. (2009): *EUDO citizenship observatory. Country report: Romania*. European University Institute, San Domenico di Fiesole (https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/eudo-citizenship-observatory-country-report-romania_en). Letöltés: 2019. május 14.
- Jacobs, J. (1961): *The death and life of great American cities*. Random House, New York, 472 p.

- Jennings C., Sánchez-Pagés S. (2017): Social capital, conflict and welfare. *Journal of Development Economics*, 124, pp. 157–167.
- Johnson, M. A. (1996): *Understanding the increased emphasis of the self-employed strategy for disadvantaged groups*. Paper presented at the 1996 ASA Conference, New York.
- Jordan, P. (2013): Transcarpathia – Ukrainian border region at the edge of the EU. Internal and external representations. In: *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*. Volume XL-4W/3. Beijing, 5 p.
- Jordan P., Klemenčič M: (2003): Transcarpathia – bridgehead or periphery? *Eurasian Geography and Economics*, 44 (7), pp. 497–513.
- Jóna, Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 27 (1), pp. 30–52.
- Józwiak, I. (2014): Ethnicity, labour and mobility in the contemporary borderland. A case study of a Transcarpathian township. *Central and Eastern European Migration Review*, 3 (1), pp. 27–39.
- Józwiak, I. (2016): Mobility, work and citizenship in uncertain times: An ethnography of cross-border links at the boundaries of the European Union. *CMR Working Papers*, 95 (153), 26 p.
- Kalnins A., Chung W. (2006): Social capital, geography, and survival: Gujaratii immigrant entrepreneurs in the U.S. lodging industry. *Management Science*, 52 (2), pp. 233–247.
- Kántor, Z. (2004): Románia és a határain kívül élő románok. Részletek fordítása. In: Halász I., Majtényi B., Szarka L. (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat, Budapest.
- Karácsonyi, D. (2018): Felosztás vagy felemelkedés? Ukrajna, Európa „nagy tortája”. *Tér és Társadalom*, 32 (4), pp. 54–83.
- Karácsonyi D., Erőss Á., Tátrai P., Kovály K., Pidhrusniy H. (2019): Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában a geopolitikai törésvonalak tükrében. In: Fedinec, Cs. (szerk.): *Kijevi csirke. (Geo)politika a mai Ukrajnában*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, Budapest, pp. 136–158.
- Keményfi, R. (2010): Földrajzi tér és etnicitás. A kritikai geográfia tanulságai. In: Feischmidt, M. (szerk.): *Etnicitás. Különbőségteremtő társadalom*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, pp. 99–114.
- Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet (KNSzI) (2018): *Ukrainske suspilstvo za 25 rokov: dinamika deiakih sotsialnih pokaznikov* (Українське суспільство за 25 років: динаміка деяких соціальних показників) (<https://www.slideshare.net/mResearcher/25-84603548>). Letöltés: 2019. május 23.
- Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. (2023): Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in Public Health*, 11, DOI: 1053940.
- Kiss, T. (2004): Vállalkozástörténetek Erdélyben. In: Kovács, É. (szerk.): *A gazdasági átmenet etnikai tájképei*. Teleki László Alapítvány, Budapest, pp. 23–128.
- Kloosterman R., Van Leun J., Rath J. (1999): Mixed embeddedness: Immigrant entrepreneurship and informal economic activities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23 (2), pp. 253–277.
- Kocsis, K. (főszerk.) (2021): *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom*. CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, 196 p.

- Kocsis K., Bottlik Zs., Tátrai P. (2006): *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határokon túli régióiban (1989-2002)*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 197 p.
- Kocsis K., Kocsisné Hodosi E. (1991): *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*. 1. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 179 p.
- Kocsis K., Tátrai P. (2015): *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata / Changing ethnic patterns of the Carpatho–Pannonian Area*. 3. kiadás/3rd edition. MTA CSFK Földrajztudományi Intézet/HAS RCAES Geographical Institute, Budapest.
- Kohlbacher J., Protasiewicz M. P. (2012): The ethnic economy in CCE metropolises: A comparison of Budapest, Prague, Tallin and Wrocław. *CMR Working Papers*, 59 (117), 48 p.
- Koltai J., Sik E., Simonovits B. (2020): Network capital and migration potential. *International Journal of Sociology*, 50 (2), pp. 122–141.
- Kovály, K. (2010a): A Kárpátaljára érkező beruházások. In: Kohut A., Penckófer J. (szerk.): *Acta Beregsasiensis*. PoliPrint kft., Ungvár, 9 (3), pp. 81–87.
- Kovály, K. (2010b): Transkordonne співробітництво Закарпаття та перспективи його розвитку (Транскордонне співробітництво Закарпаття та перспективи його розвитку). In: Oliinik, E. (ed.): *Heohrafiia i Turizm*. Alterpress, Kijev, pp. 97–102.
- Kovály, K. (2012): Határok és határregiók. Az ukrán – magyar határszakasz. In: Nemes Nagy, J. (szerk.): *Térfolyamatok, térkategóriák, térelemzés*. ELTE Regionális Tudományi Tan-szék, Budapest, 16, pp. 198–213.
- Kovály, K. (2013): Stratehia krain-investoriv na Zakarpatti (Стратегія країн-інвесторів на Закарпатті). In: Diachevska et al. (eds.): *Potentsial Sutchasnoi Heohrafiï u Rozviazanni Problem Rozvitku Rehioniv*, pp. 224–229.
- Kovály, K. (2016): A Csehországba irányuló ukrán munkaerő-migráció sajátosságai és annak hatása az ukrán gazdaságra. In: Berghauer, S. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában: Nemzetközi Földrajzi Konferencia*. Beregszász, Ukrajna, pp. 142–149.
- Kovály, K. (2017): Kényszer szülte kárpátaljai vállalkozó családok. In: Czaller L., Csité A., Geambasu R. (szerk.): *Húzóerők – jelentés a külhoni magyar családi vállalkozások helyze-téről*. Hétfa Kutatóintézet és Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest, pp. 97–107.
- Kovály, K. (2018): „A mai világban minden a kapcsolatokon, az ismeretségen múlik”: Külföl-di befektetők telephelyválasztási döntéseinek jellemzői Kárpátalján az informális etnikai kapcsolatok tükrében. *Tér és Társadalom*, 33 (1), pp. 77–96.
- Kovály, K. (2019): *Az etnikai kapcsolati tőke szerepe a vállalkozások térszerveződésében kelet-közép-európai befektetések példáján*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudo-mányi Kar, Földtudományi Doktori Iskola, 148 p.
- Kovály, K. (2021): Az etnikai kapcsolati tőke szerepe a kárpátaljai magyar vállalkozások mű-ködésében a beregszászi járás példáján. *Kisebbségi szemle*, 6 (2), pp. 87–111.
- Kovály K., Čermáková, D. (2016): The role of social capital in economic life of the Ukrainian entrepreneurs in Czechia. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 51 (2), pp. 135–144.
- Kovály K., Erőss Á., Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31 (2), pp. 1–20.
- Kovály K., Ferenc V. (2022): Kékgalléros ukrán munkavállalók Magyarországon: egy empiri-kus kutatás eredményei. *Kisebbségi szemle*, 7 (4), pp. 47–77.

- Kravcsuk, K. (2014): Trudova mihracia iak faktor ekonomichnoho zrostantia v Ukraini (Трудова міграція як фактор економічного зростання в Україні). *Analithichna Zapiska*, 3, Institut Ekonomichnih Doslidzhen ta Politichnih Konsultatsii, 15 p.
- Kuczi, T. (1996): A vállalkozók társadalmi tőkái az átalakulásban. *Századvég*, 1 (1), pp. 25–41.
- Kuczi, T. (2000): *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Replika Kör, Budapest, 181 p.
- Kulyk, V. (2023): National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*. DOI: 10.1080/10758216.2023.2224571
- Lachewski L., Siebert R. (2003): Social capital formation in rural East Germany. In: Goverde H., De Haan H., Baylina M (eds.): *Power and gender in European rural development*. Aldershot, UK: Ashtage, pp. 20–31.
- Landa, J. T. (1991): Culture and entrepreneurship in less-developed countries: ethnic trading networks and economic organizations. In: Berger, B. (ed.): *The culture of entrepreneurship*. ICS Press, San Francisco, pp. 53–72.
- Lengyel, Gy. (1998): Megszűnés, bővülés, kapcsolat: a kisvállalkozások helyzete 1993 – 1996. In: Lengyel, Gy. (szerk.): *Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere*. BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Budapest, pp. 7–28.
- Lengyel, Gy. (2002): Social capital and entrepreneurial success. Hungarian small enterprises between 1993–96. In: Bonell V. E., Gold T. B. (eds.): *The new entrepreneurs of Europe and Asia. Patterns of Business Development in Russia, Eastern Europe and China*. Routledge, London, pp. 256–278.
- Lengyel Gy., Szántó Z. (2005): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapesti Corvinus Egyetem – Aula Kiadó Kft., Budapest, 395 p.
- Lengyel, O. (2016): Analiz investiciinói zovnishnoekonomichnoi dialnosthi subiektiv hospodaruvannia Zakarpatszkoï oblasti (Аналіз інвестиційної зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання Закарпатської області), *Naukovii Visnik Mukhatsivskoho Derzhavnoho Universitetu, seria Ekonomika*, 2 (6), pp. 131–137.
- Lengyel O., Zsulkanics N. (2010): Kárpátalja (Kárpátontúli terület) a mai Ukrajnában 1991–2009. Geopolitikia és gazdasági környezet. In: Fedinec Cs., Vehes M. (2010): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Argumentum, Budapest, pp. 393–395.
- Leontiyeva, Y. (2011): Ukrajinci v ČR. In: Hirt, T. (ed.): *Vietnamci, Mongolové a Ukrajinci v ČR: Pracovní migrace, životní podmínky, kulturní specifika (informační příručka Policie ČR)*. Ministerstvo vnitra ČR, pp. 59–78.
- Leontiyeva, Y. (2014a): Ukrainian migration to Europe: Policies, practices and perspectives. *Central and Eastern European Migration Review*, 1, pp. 5–10.
- Leontiyeva, Y. (2014b): The education–employment mismatch among Ukrainian migrants in the Czech Republic. In: Leontiyeva, Y (ed.): *Central and Eastern European Migration Review*, 3 (1), Polish Academy of Sciences, Warsaw, pp. 63–84.
- Leontiyeva, Y. (2016): Ukrainians in the Czech Republic: On the pathway from temporary foreign workers to one of the largest minority groups. In: Fedyuk O., Kindler, M. (eds.): *Ukrainian migration to the European Union*. IMISCOE Research Series, Springer, Cham, pp. 133–149.
- Leszczesko, M. D. (2010): *Sotsialnii kapital: teoria i praktika* (Соціальний капітал: теорія і практика), Lvivskii Rehionalnii Institut Derzhavnoho Upravlinia, Lviv, 220 p.

- Levcuk, M. N. (2011): Sotsialnii kapital ta zdorovia naselenia v Ukraini (Соціальний капітал та здоров'я населення в Україні). *Demohrafiia ta Sotsialna Ekonomika*, 1 (15), pp. 47–56.
- Levine S. S., Apfelbaum E., Bernard M., Bartelt V., Zayac J. E., Stark D. (2014): Ethnic diversity deflates price bubbles. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 111 (52), pp. 18524–18529.
- Light, I. H. (1972): *Ethnic enterprise in America: Business welfare among Chinese, Japanese, and Blacks*. University of California Press, Berkeley, 102 p.
- Light, I. H. (1984): Immigrant and ethnic enterprise in North America. *Ethnic and Racial Studies*, 7 (2), pp. 195–216.
- Light, I. H. (1998): Immigrant entrepreneurship in America: Koreans in Los Angeles. In: D. Jacobson (ed.): *The Immigration Reader – America in a Multidisciplinary Perspective*. Blackwell, Oxford, pp. 265–285.
- Light, I. H. (2004): The ethnic ownership economy. In: Stiles C. H., Galbraith C. S. (eds.): *Ethnic entrepreneurship: Structure and process. International Research in the Business Disciplines*, 4. Emerald Publishing Limited, pp. 3–45.
- Light I. H., Dana L. P. (2013): Boundaries of social capital in entrepreneurship. *Entrepreneurship. Theory and Practice*, 37, pp. 603–624.
- Light I. H., Gold S. J. (2000): *Ethnic economies*. Academic Press, San Diego, 294 p.
- Light I. H., Karageorgis S. (1994): The ethnic economy. In: Neil, J. (ed.): *Handbook of economy and sociology*. Princeton University Press, Princeton, pp. 647–671.
- Lin, N. (2001): *Social capital. A Theory of social structure and action*. Cambridge University Press, Cambridge, 278 p.
- Ludvig, Zs. (2003): *Hungarian–Ukrainian cross-border cooperation with special regard to Carpathian Euroregion and economic relations* (<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.batory.org.pl/doc/11.pdf&ved=2ahUKEwjM8dCXqoOFaxURgP0HHfHGBA8QFnoECAkQAQ&usg=AOvVaw3UpPc-KUQVNRNfUNMGaRPYH>). Letöltés: 2019. június 12.
- Ludvig, Zs. (2008): Hungarian–Ukrainian economic relations: overview of the past one and half decade. *EU Working Papers*, 3, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, pp. 30–52.
- Magocsi, P. R. (2006): *The people from nowhere: an illustrated history of Carpatho-Rusyns*. Padiak Publisher, Uzhhorod, 119 p.
- Magyar Nemzetpolitika. *A nemzetpolitikai stratégia kerete* (2011): Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság, 55 p.
- Malinovska, O. A. (2018): *Trudova mihracia hromadian Ukraini za kordon: vikliki ta shlihi reahuvania* (Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реалізації). Natsionalnii Institut Stratehichnih Doslidzhen (<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2018-09/Malynovska-d28e1.pdf&ved=2ahUKEwi6kcyeq4OFaxVnhf0HH-YI2D1cQFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw0CvLNUYjrMZHOIAuoMjoXO>). Letöltés: 2019. január 7.

- Markov I., Ivankova-Stetsyuk O, Seleschuk H. (2009): *Ukrainian labour migration in Europe: Findings of the complex research of the processes of Ukrainian labour migration*. International Charitable Foundation, Lviv.
- Martes B. A. C., Rodriguez L. C. (2004): Church membership, social capital, and entrepreneurship in Brazilian communities in the U.S. In: Stiles C. H., Galbraith C. S. (eds.): *Ethnic entrepreneurship: Structure and process. International Research in the Business Disciplines*, 4. Emerald Publishing Limited, pp. 171–203.
- Martinello M., Jamin J. (2000): Towards and emerging ethnic class in Belgium? In: A. Haynes et al. (eds.): *Towards emerging ethnic classes in Europe?* Freudenberg Stiftung, Weinheim, 3, pp. 11–80.
- Masurel E., Nijkamp P. (2005): *Migrant minority entrepreneurs and their lack of institutional collaboration. Reasons and perceptions in the franchise sector*. Tinbergen Institute, Amsterdam.
- Miklovda V., Pityulich M. (2013): *Trudova mihracia zakarpatsiv (Трудова міграція Закарпаття)* (<http://zakarpatty.net.ua/Zmi/115577-Trudova-mihratsiia-zakarpatt-siv>). Letöltés: 2019. február 4.
- Min, P. G. (1988): *Ethnic business enterprise: Korean small business in Atlanta*. Center For Migration Studies, New York, 180 p.
- Moghaddam K., Rustambeko E. (2018): Transnational entrepreneurship, social networks, and institutional distance: Toward a theoretical framework. *New England Journal of Entrepreneurship*, 21 (1), pp. 45–64.
- Molnár D., I. (2013): *A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig*. Egyetemi doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen, 142 p.
- Molnár D., I. (2018): *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 182 p.
- Molnár, D. I. (2021): A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén. In: Brenzovics L., Csátary Gy., Braun L., Szakál I., Szamborovszkyné N. I., Dobos S., Orbán M. (szerk.): *Kárpátalja története: Örökség és kihívások*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, pp. 13–32.
- Molnár J., Molnár D. I. (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztára, Ungvár, 120 p.
- Molnár J, Tátrai P, Kovály K. (2024): A kárpátaljai magyarok felekezeti megoszlása a SUM-MA 2017 felmérés eredményeinek tükrében. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio*, 2, pp. 18–32.
- Momsen J. H., Szörényi K. I., Timar J. (2005): *Gender at the border. Entrepreneurship in rural post-socialist Hungary*. Border Regions Series. Ashgate, 156 p.
- Moosa, I. A. (2002): *Foreign direct investment. Theory, evidence and practice*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 311 p.
- Nahapiet J., Ghoshal S. (1998): Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23 (2), pp. 242–266.
- Narayan D., Patel R., Schafft K, Rademacher A., Koch-Schulte S. (2000): *Voices of the poor. Can anyone hear us?* Oxford University Press for the World Bank, New York, 360 p.

- Nee, V. (1989): A theory of market transition: from redistribution to market. *American Sociological Review*, 51, pp. 663–681.
- Orbán A., Szántó Z. (2005): Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 2, pp. 55–70.
- Orosz, I., Pataki, G., Molnár D. I. (2021): Beregszász és térségének fejlesztési terve. In: Molnár D. E., Molnár F. (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, pp. 289–315.
- Pachkovskii, Y. F., Seleschuk, H. P. (2022): *Sotsialnii kapital spilnot ukrainskih trudovih mih-rantiv u krainah Evropeiskoho Soiuзу* (Соціальний капітал спільнот українських трудових мігрантів у країнах Європейського Союзу). Ministerstvo osviti i nauki Ukraini, Lvivskii Natsionalnii Universitet im. Ivana Franka, 264 p.
- Padányi J., Tomolya J. (2017): Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. 1. rész. *Hadtudomány*, 27 (1-2), pp. 63–83.
- Pataki, G. (2016): Kárpátaljai vállalkozások helyzetértékelése a magyarlakta területek mentén. *Limes*, 3, pp. 184–193.
- Perreault C., Brenner C., Menzines V. T., Fillion J. L., Ramangalahy C. (2007): Social capital and ethnic business performance: Entrepreneurs from four ethnic group in Canada. *International Journal of Business and Globalisation*, 2, pp. 145–160.
- Petty, W. (1690): *Political arithmetik*. Reprinted in Hull, C. H. 1899. The economic writings of Sir William Petty. Cambridge University Press, Cambridge.
- Phizaclea A., Ram M. (1996): Being your own boss: Ethnic minority entrepreneurs in comparative perspective. *Work, Employment and Society*, 19, pp. 319–339.
- Polanyi, K. (1944): *The great transformation. The political and economic origins of our time* (https://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Great_Transformation.pdf). Letöltés: 2019. május 29.
- Porter, M. E. (2000): Location, competition and economic development. Local clusters in global economy. *Economic Development Quarterly*, 1, pp. 15–34.
- Portes, A. (1995): Economic sociology and the sociology of immigration: A conceptual overview. In: Portes, A. (ed.): *The economic sociology of immigration. Essays on networks, ethnicity and entrepreneurship*. Russel Sage Foundation, New York, pp. 1–41.
- Portes, A. (2014): Downsides of social capital. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111 (52), pp. 18407–18408.
- Portes A., Guarnizo L. E., Haller W. J. (2001): Transnational entrepreneurs: The emergence and determinants of an alternative form of immigrant economic adaptation. *American Sociological Review*, 67 (2), pp. 278–298.
- Portes A., Haller W. (2005): The informal economy. In.: Smelser N., Swedberg R. (eds.): *The handbook of economic sociology*. Princeton University Press, Princeton, pp. 403–426.
- Portes A., Landolt P. (1996): The downside of social capital. *The American Prospect*, 26, pp. 18–22.
- Portes A., Landolt P. (2000): Social capital: Promise and pitfalls of its role in development. *Journal of Latin American Studies*, 32, pp. 529–549.

- Portes A., Sensenbrenner J.: (1998 [1993]): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: Lengyel Gy., Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest, pp. 281–317.
- Portes A., Vickstrom E. (2015): Diversity, social capital and cohesion. *Annual Review of Sociology*, 37, pp. 461–479.
- Putnam, R. D. (1993a): *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, 247 p.
- Putnam, R. D. (1993b): Social capital and public life. *The American Prospect*, 4, pp. 36–42.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster, New York, 544 p.
- Putnam, R. D. (2007): E pluribus unum: Diversity and community in the Twenty-First Century. *Scandinavian Political Studies*, 2, pp. 137–174.
- Radcliffe, S. A. (2004): Geography of development: development, civil society and inequality- social capital is (almost) dead? *Progress in Human Geography*, 28 (4), pp. 517–527.
- Raes, S. (2000): Regionalisation in a globalising world: The emergence of clothing sweatshops in the European Union. In: Rath, J. (ed.): *Immigrant businesses: The economic, political and social environment. Migration, Minorities and Citizenship*. Palgrave MacMillan, London, pp. 20–36.
- Ram, M. (1994): *Managing to Survive: Working Lives in Small Firms*. Blackwell, Oxford, 182 p.
- Ram M., Trevor J., Villares-Varela M. (2016): Migrant entrepreneurship: Reflections on research and practice. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 35 (1), pp. 3–18.
- Rath, J. (2000): Immigrant business and the economic, politico-institutional and social environment. In: Rath, J. (ed.): *Immigrant business: The economic, political and social environment*. Palgrave Macmillan, London, pp. 1–19.
- Razin, E. (1989): Relating theories of entrepreneurship among ethnic groups and entrepreneurship in space – the case of the Jewish population in Israel. *Geografiska Annaler. Series B. Human Geography*, 71 (3), pp. 167–181.
- Razin E., Langlois A. (1996): Metropolitan characteristics and entrepreneurship among immigrants and ethnic groups in Canada. *International Migration Review*, 30 (3), pp. 703–727.
- Rose-Ackerman, S. (2001): Trust, honesty and corruption: Reflection on the state-building process. *European Journal of Sociology*, 42, pp. 27–71.
- Rubis, M. A. (2015): Rehionalni osoblivosti inozemnoho investuvannia na prikladi Zakarpatskoj oblasti (Регіональні особливості іноземного інвестування на прикладі Закарпатської області), *Naukovii Visnik Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universitetu, seria Mizhnarodni Ekonomichni vidnosini ta Svitove Hospodarstvo*, 4, pp. 141–145.
- Sahin M., Nijkamp P., Baycan-Levent T. (2007): Migrant entrepreneurship from the perspective of cultural diversity. In: Dana, L. P. (ed.): *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship: A Co-evolutionary View on Resource Management*. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 99–113.
- Sass E., Berghauer S. (2020): Helyzetkép az Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Program turizmusra gyakorolt hatásairól In: Berghauer et al. (szerk.): *Társadalomföldrajzi folya-*

- matok Kelet-Közép-Európában: Problémák, tendenciák, irányzatok.* Nemzetközi földrajzi konferencia, tanulmánykötet 2. „RIK-U” Kft., Ungvár, pp. 575–584.
- Savanya, P. (2013): A társadalmi tőke jelentősége a gazdaságban, szerepe az innovációk társadalmi megformálásában. In: Bajmócy Z., Elekes Z. (szerk.): *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig.* JATEPress, Szeged, pp. 140–159.
- Schroth J., Rajčinec B., Riabushkina S. (2016): *Zaměstnávání cizinců z Ukrajiny.* Ukrajinská Iniciativa v České Republice, Praha, 74 p.
- Schwarcz, Gy. (2011): *Lokalitás, etnicitás és gazdaság. Gazdasági-társadalmi változások Tárjánban a rendszerváltás után.* Doktori értekezés. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 306 p.
- Schwarcz, Gy. (2021): *Lokalitás, etnicitás, gazdaság.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest, 299 p.
- Sen, A. (1999): *Development as freedom.* Anchor Books, Oxford University Press, Oxford, 366 p.
- Sequeira M. J., Rasheed A. A. (2004): The role of social and human capital in the start-up and growth of immigrant businesses. In: Stiles C. H., Galbraith C. S. (eds.): *Ethnic entrepreneurship: structure and process. International Research in the Business Disciplines*, 4. Emerald Publishing Limited, pp. 77–95.
- Shi H., Shepherd D. M., Schmidts T. (2015): Social capital in entrepreneurial family businesses: the role of trust. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 21 (6), pp. 814–841.
- Sik, E. (1994): Network capital in capitalist, communist, and post-communist societies. *International Contributions to Labour Studies*, 4, pp. 73–93.
- Sik, E. (2006): Tőke-e a kapcsolati tőke, s ha igen, mennyiben nem? *Szociológiai Szemle*, 2, pp. 72–95.
- Sik, E. (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája.* ELTE TáTK – Eötvös Kiadó, Budapest, 172 p.
- Sik E., Wellman B. (1999): Network capital in capitalist, communist and post-communist countries. In: Wellman, B. (ed.): *Networks in the global village.* Westview Press, Boulder, pp. 225–255.
- Singh G., DeNoble A. (2004): Psychological acculturation of ethnic minorities and entrepreneurship. In: Stiles C. H., Galbraith C. S. (eds.): *Ethnic entrepreneurship: structure and process. International Research in the Business Disciplines*, 4. Emerald Publishing Limited, pp. 279–289.
- Skliarska, O. I. (2017): Etnodemohrafichni ta etnopolitichni procesi v ukrainsko – uhorskomu prikordonni na potshatku XXI st. (Етнографічні та етнополітичні процеси в українсько – угорському прикордонні на початку XXI ст.). *Narodoznavchi Zositi*, 2 (134), pp. 416–421.
- Solesvik M. Z., Westhead P., Kolvereid L., Matlay H. (2012): Student intentions to become self-employed: the Ukrainian context. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19 (3), pp. 441–460.
- Sombart, W. (1914): *The Jews and modern capitalism.* Martino Fine Books, New York, 420 p.
- Staniszskis, J. (1991): *The dynamics of the breakthrough in Eastern Europe. The Polish experience.* University of California Press, Berkeley, 250 p.

- Stoica, C. A. (2004): From good communists to even better capitalists? Entrepreneurial pathways in post-socialist Romania. *East European Politics and Societies*, (18) 2, pp. 236–277.
- Szabó, Á. T. (2010): Etnikai különbségtétel a paraszti gazdaságban. In: Feischmidt, M. (szerk.): *Etnicitás: Különbségteremtő társadalom*. Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 266–281.
- Szereda, Y. V. (2013): Sotsialnii kapital v Ukraini ta insih krainah Ievropi: lehitimnist ah-rehovanoho konstrukt (Соціальний капітал в Україні та інших країнах Європи: легітимність аргументованого конструкту). *Ukrainskii Sotsium*, 4 (47), pp. 81–97.
- Szerhienko, T. S. (2013): Rumunska natsionalna menshina Zakarpattia v konteksti rozvitku ukrainsko-rumunskih vzaiein (1991 – 2003) (Румунська національна меншина Закарпаття в контексті розвитку українсько-румунських взаємин). *Naukovii Visnik Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universitetu, seria Istoria*, 2 (31), pp. 39–44.
- Szigethy-Ambrus, N. (2023a): *Az ukrán–magyar külkapcsolatok alakulása 1990 óta – gazdaság, diplomácia, kétoldalú együttműködések* (<https://www.oconomus.hu/irasok/az-ukran-magyar-kulkapcsolatok-alakulasa-1990-ota-gazdasag-diplomacia-ketoldalugyuttmukodesek/>). Letöltés: 2023. augusztus 17.
- Szigethy-Ambrus, N. (2023b): *Egy nehéz sorsú vidék – a kárpátaljai gazdaság helyzete* (<https://www.oconomus.hu/oecoglobus/egy-nehez-sorsu-videk-a-karpataljai-gazdasag-helyzete/>). Letöltés: 2023. augusztus 17.
- Szikora, V. (2001): Vid sotsialnoho zabezpechenia do sotsialnoi politiki (Від соціального забезпечення до соціальної політики). In: Zhalila Y. A., Satsanha K. (eds.): *Bezpeka ekonomichnih transformachii*, 16, pp. 51–63.
- Szmoliar, L. H. (2010): Rol sotsialnoho kapitalu u stratehichnomu upravlinni innovachii-nim rozvitkom pidpriemstva (Роль соціального капіталу у стратегічному управлінні інноваційним розвитком підприємства). In: Szmoliar L. H., Holimon A. A. (eds.): *Aktualni problemi ekonomiki*, 2, pp. 36–43.
- Szokolszky Á., V. Komlósi A. (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott pszichológia*, 15 (1), pp. 11–26.
- Szpácsszky, G. (2010): *Kárpátalja szociális és gazdasági problémái az agráripari beruházásokban*. Poliprint, Ungvár.
- Sztarodub, T. (2011): *Problemni pitannia ukrainsko-rumunskoi vzaieimodii u humanitarnii sferi: pohliad z Ukraini* (Проблемні питання українсько-румунської взаємодії у гуманітарній сфері: погляд з України).
- Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.
- Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2017): Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary’s growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, (2009-) 66, pp. 203–218.
- Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2018): A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népességüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.
- Tienda M., Rajzman R. (2000): Immigrants’ income packaging and invisible labor force activity. *Social Science Quarterly*, 81, pp. 291–310.

- Tóth A., Fodor Gy., Berghauer S. (2023): A kárpátaljai görögkatolikusok népességszociológiai mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján. *Tér és Társadalom*, 37 (4), pp. 100–112.
- Tóth, B. I. (2013): *A területi töké szerepe a regionális- és városfejlesztésben – esettanulmány a hazai középvárosok példáján*. PhD-értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 198 p.
- Transparency International (2023): Ukraine (<https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>). Letöltés: 2024. február 21.
- Tubergen F., Maas I., Flap H. (2004): The economic incorporation of immigrants in 18 Western societies: Origin, destination, and community effects. *American Sociological Review*, 69 (5), pp. 704–724.
- Tuhan-Baranovszkij, M. (1916): *Sotsialni osnovi kooperacii* (Социальные основы кооперации) (<http://books.e-heritage.ru/book/10073462>). Letöltés: 2018. szeptember 15.
- Turner J. H., Bonacich E. (2012): A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé. Tóth Máté (ford.). In: Sik, E. (szerk.): *A migráció szociológiája 1*. ELTE TáTK, Budapest, pp. 75–88.
- Ukrajna Oktatási Törvénye (UOT 2017): Zakon Ukraini „Pro osvitu” (Закон України «Про освіту»). (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>). Letöltés: 2023. december 3.
- Ukrajna Nyelvtörvénye (UNYT 2019): Zokon Ukraini „Pro zabezpechennia funkcionuvania ukrainskoi movi yak derzhavnoi” (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної») (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>). Letöltés: 2023. november 15.
- Ukrajna Oktatási Törvénye (UOT 2020): Zakon Ukraini „Pro povnu zahalniu seredniu osvitu” (Закон України «Про повну загальну середню освіту») (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>). Letöltés: 2023. december 3.
- Ukrajna Törvénye Ukrajna Őshonos Népeiről (UTUŐN 2021): Zakon Ukraini „Pro korinni narodi Ukraini” (Закон України «Про корінні народи України») (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71931). Letöltés: 2023. december 3.
- Várhalmi, Z. (2013): Vállalkozó migránsok Magyarországon. In: Kováts, A. (szerk.): *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 89–101.
- Vašík J., Kaše Z., Bartácková M., Pejčoch O., Kindl M. (2009): *Aspekty života Ukrajinců v České Republice* (http://www.hks.re/wiki/aspekty_zivota_ukrajincu_v_ceske_republice). Letöltés: 2019. január 9.
- Veres, V. (2015): The minority identity and the idea of the ‘unity’ of the nation: the case of Hungarian minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 22 (1), pp. 88–108.
- Vertovec, S. (1999): Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial studies*, 22 (2), pp. 447–462.
- Vidnianszki, Sz. (2003): *Szlovaki v Ukraini* (Словаки в Україні) (http://www.history.org.ua/?termin=Slovak_Ukraini). Letöltés: 2019. március 5.
- Voicu, B. (2005): *Social capital: Bonding or bridging Europe?* (<http://www.iccv.ro/valori/texte/bogdan%20-%20b%20sc.pdf>). Letöltés: 2018. február 7.

- Voicu B., Basina T. (2005): Social capital and civic participation in Ukraine and Romania. In: Rusu H., Voicu B. (eds.): *EU intergration process from EAST to EAST: Civil society and ethnic minorities in a changing world*. Psihomedica, Sibiu, pp. 75–96.
- Waldinger, R. (1995): The 'other side' of embeddedness: A case study of the interplay between economy and ethnicity. *Ethnic Racial Studies*, 18 (3), pp. 555–580.
- Waldinger R., Aldrich H., Ward R., and Associates (1990): *Ethnic entrepreneurs. Immigrant business in industrial societies*. Sage Series on Race and Ethnic Relations. Vol.1. The International Professional Publishers, London, 114 p.
- Waldinger R., Ward R., Aldrich, H. (1985): Ethnic business and occupational mobility in advanced societies. *Sociology*, 19 (4), pp. 586–597.
- Warner W. L., Srole L. (1945): *The social systems of American ethnic groups*. Yale University Press, New Haven, 318 p.
- Waterbury, M. A. (2010): *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*. Palgrave MacMillan, New York, 237 p.
- Waterbury, M. A. (2014): Making Citizens Beyond the Borders. Non-resident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe. *Problems of Post-Communism*, 61 (4), pp. 36–49.
- Werbner, P. (2001): Metaphors of spatiality and networks in the plural city: A critique of the ethnic enclave economy debate. *Sociology*, 35 (3), pp. 671–693.
- Wilson K. L., Portes A. (1980): Immigrant enclaves: An analysis of the labor market experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86 (2), pp. 295–319.
- Woolcock, M. (1998): Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27 (2), pp. 51–208.
- Zakon Ukraini (2002): „Pro investiciinu dialnisth” vid 29-ho szichnia 2002-ho roku, Verhovna Rada Ukraini (<https://zakon.rada.gov.ua/go/1560-12>). Letöltés: 2018. február 3.
- Zhou, M. (2004): Revisiting ethnic entrepreneurship: convergences, controversies, and conceptual advancements. *International Migration Review*, 38 (3), pp. 1040–1074.
- Zhurzhenko, T. (2010): *Borderlands into bordered lands. Geopolitics of Identity in Post-Soviet Ukraine*. Ibidem-Verlag, Stuttgart, 334 p.
- Zilynskyj, B. (1995): *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917 – (1945) 1994*. X-Egem, Praha, 128 p.

INTERNETES FORRÁSOK

- A Cseh Hitelintézet honlapja (<https://www.informaceofirmach.cz/crif-temer-desetina-zacina-jich-podnikatel-u-nas-jsou-ukrajinci-nejcasteji-smeruji-do-stavebnictvi/>). Letöltés: 2024. február 17.
- A Cseh Statisztikai Hivatal honlapja (CsSH) (<https://www.czso.cz/csu/cizinci/number-of-foreigners-data#rok>). Letöltés: 2024. február 9.
- A Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács honlapja (<http://www.kmtt.info/index.php/hu/>). Letöltés: 2024. február 3.
- A Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetségének honlapja (KMVSz) (<http://kmvsz.org.ua/>). Letöltés: 2024. február 5.

- A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal honlapja (KMSF) (<http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>). Utolsó letöltés: 2024. február 27.
- International Monetary Fund (IMF) (1993): Balance of Payments Manual 5th Edition, Washington DC (<https://www.imf.org/external/np/sta/bop/bopman.pdf>). Letöltés: 2017. január 7.
- International Monetary Fund (IMF) (2023): Real GDP growth, Ukraine (www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/UKR). Letöltés: 2023. december 23.
- International Organization for Migration (IOM) (2024): Migration data portal (https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017&cm49=804). Letöltés: 2024. február 20.
- International Organization for Migration (IOM) (2016): Mission in Ukraine (<http://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/org-in-ukraine/462>). Letöltés: 2016. november 27.
- The Economist* (2023): Ethnic Hungarians Have Been Having a Tricky Time in Ukraine (<https://www.economist.com/europe/2023/03/16/ethnic-hungarians-have-been-having-a-tricky-time-in-ukraine>). Letöltés: 2024. február 22.
- The World Bank (2024): Inflation, consumer prices (annual, %), Ukraine (<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2022&locations=UA&start=1994>). Letöltés: 2024. február 21.
- Románia Aknaszlatinai Konzulátusának honlapja (<http://solotvino.mae.ro/ua/node/784>). Letöltés: 2023. december 11.
- Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának honlapja (UÁSH) (<http://www.ukrstat.gov.ua/>). Utolsó letöltés: 2024. február 27.
- Ukrajna Állami Határőrizeti Szolgálatának adatai (2018) (https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/PRINT_Anatomiya-kordonu.pdf). Letöltés: 2019. március 2.
- Ukrajna Állami Határőrizeti Szolgálatának honlapja (2023) (<https://dpsu.gov.ua/ua/perelik-punktiv-propusku/>). Letöltés: 2023. november 17.
- Ukrajna Csehországi Nagykövetségének honlapja (<https://czechia.mfa.gov.ua/ua>). Letöltés: 2017. március 7.
- Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának honlapja (2023): Verchovna rada Ukraini: „Pro utvorennia ta likvidaciyu raioniv” (Верховна Рада України: «Про утворення та ліквідацію районів») (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>). Letöltés: 2023. október 5.
- eganede.com: Az „Egán Ede” Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ Jótékonyági Alapítvány pályázati eredményei (<https://www.eganede.com/palyazati-eredmenyek-2016>). Letöltés: 2024. február 15.
- infopost.media: Ukrainci pidozhruut Uhorschinu v namirah aneksuvati Zakarpattia, ale ne vvazhaut ii vorohom – sochopituvannia (Українці підозрюють Угорщину в намірах анексувати Закарпаття, але не вважають її ворогом – соцопитування) (2021) (<https://infopost.media/ukrayinczi-pidozryuyut-ugorshhynu-v-namirah-aneksuvatyzakarpattya-ale-ne-vvazhayut-yiyi-vorogom-soczopytuvannya/>). Letöltés: 2021. december 7.
- maszol.ro: Tudnivalók a román-ukrán kishatárforgalomról (<https://www.maszol.ro/index.php/torvenytar/41170-tudnivalok-a-roman-ukran-kishatarforgalomrol>). Letöltés: 2019. március 11.

- pravda.com.ua: Ukrajna társadalmi tőkéje számokban és összehasonlításokban (<https://www.pravda.com.ua/columns/2013/06/10/6991590/>). Letöltés: 2019. január 23.
- ukrcensus.gov.ua: A 2001-es ukrajnai népszámlálás honlapja (<http://www.ukrcensus.gov.ua/>). Letöltés: 2019. április 5.
- ukrinform.com.ua: Cishelnist naselennia Ukraini variuetsa vid 28 do 34 milioniv – demohrafi (Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи) (2024) (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetsa-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>). Letöltés: 2024. február 21.

7. ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen írás ukrainai vállalkozókat vizsgálva, Kárpátalján és Csehországban végzett empirikus kutatás alapján mutatja be az etnikai kapcsolati tőke vállalkozásokban betöltött szerepét, külön hangsúlyt fektetve azok térbeli szerveződésére. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy az informális és formális etnikai kapcsolatok milyen szerepet játszanak az egyes országok eltérő gazdasági környezetében létrehozott és a különböző etnikai csoportok által működtetett vállalkozói tevékenységekben, valamint azok térbeli szerveződésében. További célom volt *az etnikai kapcsolati tőke* fogalmának meghonosítása a magyarországi geográfiában és a szélesebb értelemben vett társadalomtudományok terén. A munka a magyarországi társadalomföldrajzon belül újszerű kutatás, amely empirikus vizsgálat segítségével, komparatív módon tárja fel az egyes autochton és allochton közösségek általi tőkebefektetések és az etnikai viszonyrendszerek korrelációit, az etnicitás és a kapcsolati tőke összefüggéseinek földrajzi szempontú elemzésével. A kötet reflektál továbbá a 2022. február 24-én kirobbant orosz–ukrán háború társadalmi-gazdasági következményeire is Kárpátalján.

Az elemzés empirikus lábát az a 80 félig strukturált interjú nyújtotta, amelyeket Kárpátalján befektető külföldi, kárpátaljai magyar, kárpátaljai ukrán, valamint Csehországban élő ukrán vállalkozókkal, az adott közösséghez köthető szakmai és társadalmi szervezetek képviselőivel, továbbá a téma szakértőivel készítettem. Az elkészült interjúkat a tartalomelemzés módszerével dolgoztam fel, amely feltárta a vizsgált vállalkozók kapcsolatrendszerének sajátosságait és azok térbeli alakulását. A kiadványban – a releváns statisztikai adatok feldolgozásán túl – tematikus térképek segítségével ábrázoltam a vizsgálatom homlokterében álló etnikai közösségek által működtetett vállalkozások telephelyeit. A térképek által – adatközlőim véleményével kiegészítve – feltártam, hogy milyen szerepet játszik az etnikai kapcsolatok hálózata a vizsgált vállalkozások térszerveződésében, és hogyan befolyásolta a vállalkozások indítását és működését.

A kutatás eredményei alapján megállapítottam, hogy a vizsgált vállalkozások működésében és azok térszerveződésében alapvető fontosságúak az informális kap-

csolatok, az intézményesített kapcsolatok azonban nem töltöttek be meghatározó szerepet. Kivételt ezalól a kárpátaljai magyar vállalkozók képeznek, akik körében az elmúlt évek magyarországi támogatásainak köszönhetően a formális etnikai kapcsolatok jelentősége felértékelődött. Bemutattam, hogy az etnikai kapcsolati tőke annál nagyobb mértékben hasznosul, minél eltérőbb nyelvi és kulturális közegben működik az adott vállalkozás a hazaitól. Továbbá, ha az adott befektető a hazaitól kedvezőtlenebb jogi-politikai környezettel találja szemben magát, az etnikai kapcsolati tőke szerepe felértékelődik. Arra is rámutattam, hogy noha az orosz–ukrán háború kitörése előtt a kárpátaljai magyar vállalkozók tevékenységében pozitív változások voltak kibontakozóban, a háborús helyzet és annak társadalmi-gazdasági következményei számos kihívás elé állítják a térség lakóit, így a vállalkozókat is, ez pedig az etnikai kapcsolati tőke gyengüléséhez vezethet.

8. SUMMARY

This monograph presents the role of ethnic social capital in the life of enterprises, with special emphasis on their spatial organization, based on the research carried out in two Central and Eastern European regions (Transcarpathia and the Czech Republic). The aim of the research was to identify the role of informal and formal ethnic relationships in the functioning and spatial organization of entrepreneurial activities, operating in different countries, run by different ethnic groups in disparate economic environments. My further goal was to introduce the term *ethnic social capital* in Hungarian Geography. The investigation is a novum in the Hungarian social geography, which is based on thorough empirical research, and offers a comparative analysis on the correlation between the capital investments implemented by autochthon and allochthon communities and the ethnic relation systems, by analyzing the relationship between ethnicity and social capital from geographical point of view. The book also reflects on the socio-economic consequences of the Russo-Ukrainian war in Transcarpathia.

The empirical part of the research was provided by the 80 semi-structured interviews, conducted with foreign investors of Transcarpathia, with Transcarpathian Hungarian and Ukrainian entrepreneurs as well as with Ukrainian migrant entrepreneurs living in Czechia. Additionally, other interviewees were the representatives of social and business organizations related to the given community. The content analysis of interviews revealed the peculiarities and spatial specificities of the relationships of the examined entrepreneurs. In the monograph — besides processing the relevant statistical data — I visualised the sites of the enterprises operated by the studied ethnic communities in series of thematic maps. Based on the information deriving from these maps and complemented by insights from the interviewees — I explored the role of ethnic relations and networks in the spatial organization of the examined enterprises as well as how it influenced the launching and operation of these companies.

Relying on the results of my research I argue that informal relationships are essential in the operation of the examined enterprises and in their spatial organi-

zation, whereas the institutionalized relations did not play a crucial role. The only exceptions are the Transcarpathian Hungarian entrepreneurs, among whom the role of formal ethnic relations has increased owing to the extensive financial support provided by Hungary in recent years. Additionally, I pointed to the decisive role of business environment in the utilization of ethnic social capital: the more distant the linguistic and cultural environment in which a given enterprise operates from the home country, the more it will be utilized. Furthermore, if the legal-political environment is less favourable than the one the investor got used to, the role of ethnic social capital will increase. I also highlighted that although before the outbreak of the Russo-Ukrainian war, positive changes were unfolding in the activities of Hungarian entrepreneurs in Transcarpathia, the socio-economic consequences of the war are posing a set of challenges for the inhabitants of the region, including entrepreneurs which can lead to the weakening of their ethnic social capital.

9. РЕЗЮМЕ

У монографії, на основі емпіричних досліджень, проведених серед вітчизняних та іноземних підприємців Закарпаття та українських підприємців-мігрантів, які ведуть свою діяльність на території Чехії, простежено взаємозв'язок між інвестиціями та етнічним соціальним капіталом. Окрему увагу приділено просторовому розташуванню їхнього бізнесу та суспільно-географічним аспектам. *Метою дослідження було* проаналізувати, яку роль відіграє у певних бізнесах – що функціонують у різних підприємницьких середовищах та пов'язані з окремими алохтонними та автохтонними етнічними групами – етнічний соціальний капітал, зокрема у діяльності та просторовій організації таких бізнесів.

Важливо відзначити, що в українській (точніше навіть у східнослов'янській) науковій літературі – на відміну від угорської та англосаксонської – *капітал соціальних контактів/відносин* (*relational* або *relationship capital*) здебільшого не відокремлюють від соціального капіталу, а самі відносини або контакти переважно розглядають як центральний елемент соціального капіталу. Але між представниками різних країн і галузей науки існує консенсус стосовно того, що центральним елементом соціального капіталу є відносини, які будуються на довірі. Виходячи з цієї тези, у ході даного дослідження було застосовано індивідуальний підхід до капіталу соціальних контактів/відносин. Врахувавши специфіку досліджуваної теми, було введено власний термін. Відповідно до практики, поширеної в міжнародній науці, я розглядала капітал соціальних контактів/відносин як один із елементів соціального капіталу. Беручи за основу дефініції Гьодрі (Gödri 2007), вважаю, що ресурси капіталу соціальних контактів/відносин становлять такі формальні/професійні (наприклад, ділові зв'язки, професійні організації, банки) і неформальні/особисті (наприклад, родина, друзі, знайомі) зв'язки та відносини, за допомогою яких особи взаємодіють між собою. Виходячи з тлумачення визначень Шіка (Sik 2012), поняття *етнічного соціального капіталу* трактую як сукупність формальних і неформальних зв'язків, яких дана особа може набути, нале-

жачи до певної етнічної групи, і які є доступними для всіх представників цієї групи, тож таким чином уся спільнота може відчутти переваги цього.

Емпіричну основу дослідження склали 80 напівструктурованих інтерв'ю, які були записані з угорськими та українськими вітчизняними підприємцями Закарпаття та з іноземними інвесторами області, а також з українськими підприємцями, що живуть у Чехії та є емігрантами першої генерації. Напівструктуровані інтерв'ю також були записані із експертами та ключовими представниками суспільно-економічного життя, які пов'язані з даними досліджуваними етнічними спільнотами.

Крім того, були складені бази даних для кількісного аналізу, з використанням даних Державної служби статистики Закарпаття і Чехії, а також Чеського та Українського державного реєстру підприємств. База даних підприємств на рівні муніципалітетів містила не лише назву компанії, але й точну адресу місцезнаходження та національність юридичної особи чи компанії іноземного інвестора (але не містила інформацію про галузь діяльності). На основі цього стало можливим скласти карти просторового розташування підприємств, якими користуються іноземні підприємці Закарпаття та українські підприємці у Чехії.

Отримані результати засвідчили, що навіть у межах одного регіону (в межах Закарпатської області), спостерігаються значні відмінності у використанні можливостей капіталу соціальних відносин/контактів. Отже, *етнічний соціальний капітал має чітко окреслені географічні особливості*. І хоча у фокусі досліджень не перебував аналіз суспільно-економічних змін, що настали внаслідок російського повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року, однак, зважаючи на гостру актуальність цього питання, у роботі йому присвячено окремий розділ, зосередившись насамперед на угорській громаді Закарпаття, в тому числі на підприємцях.

У світлі отриманих результатів дослідження можемо сформулювати такі головні висновки:

(1) У діяльності як вітчизняного (закарпатські угорські підприємці), так і закордонного (іноземні підприємства, що діють на території Закарпаття, а також українці, що займаються підприємництвом у Чехії) бізнесу, незалежно від його етнічної приналежності, *особливу роль відіграють неформальні контакти і зв'язки*. Закарпатські угорські підприємці, а також бізнесмени з Угорщини, які робили інвестиції в Закарпаття, засновували бізнес, спираючись насамперед на вже існуючі родинно-дружні зв'язки або ж на економічні контакти, які сформувалися раніше, ще до проголошення незалежності України. У випадку російських, румунських і словацьких підприємців, які інвестували в Закарпаття, а також у випадку українців, що відкривали бізнес у Чехії,

мережа неформальних контактів так само відігравала значну роль у запуску компаній та їх діяльності. Однак значна відмінність полягає в тому, що якщо у випадку Чехії це служило лише більш простим способом реалізувати рішення – тобто і без неформальних каналів запуск бізнесу відбувався безперешкодно – то у Закарпатській області реалізувати підприємницьку діяльність, через поширеність корупції та високий рівень тіньової економіки, це часто ставало єдиною можливістю.

Інституційні відносини і зв'язки, тобто різні бізнес асоціації та інші професійні організації та спілки, *не відіграли важливої ролі у житті підприємств*, що стали об'єктом мого дослідження. Бізнесмени ні на етапі створення підприємств (тобто при виборі місця діяльності), ні на пізніших етапах ведення бізнесу майже не зверталися по фахову допомогу чи за інформацією до таких установ. Одна з головних причин такої ситуації була та, що вони не довіряють формальним організаціям та не бачать користі для свого бізнесу від приєднання до них. *Виняток становлять закарпатські угорські підприємці*, які протягом останніх років з метою участі у Програмі економічного розвитку ім. Еде Егана та отримання інших економічних переваг, активно доєднувалися до Спілки угорських підприємців Закарпаття та інших подібних професійних організацій.

(2) Однією з гіпотез, висунутих мною на початку дослідження, було те, що чим більше відрізняється інвестиційне середовище від рідного середовища інвестора (у політичному та правовому плані), а також від його культурно-мовного оточення, тим більшу вагу для нього має етнічний соціальний капітал. Це генеральне твердження видається доволі очевидним, однак вперше в галузі угорської суспільної географії здійснено комплексне порівняльне наукове дослідження таких явищ та взаємозв'язків між ними. На основі вивчених і описаних випадків можемо зробити такі висновки:

- *Якщо у політичному та правовому плані* бізнесове середовище є менш сприятливим за вітчизняне, зростає роль етнічного соціального капіталу. Такою є ситуація у випадку іноземних підприємців Закарпаття, де через корупційні та бюрократичні процеси особисті контакти є необхідними.
- *Якщо у політичному та правовому плані* бізнесові умови є більш сприятливими, ніж вітчизняні, тоді наявність етнічного соціального капіталу не є істотною. Такою є ситуація у випадку українських підприємців, що ведуть свій бізнес у Чехії, де офіційні процедури та заснування компанії проходять безперешкодно.
- Стосовно останнього твердження необхідно наголосити, що його не можна узагальнити стосовно всіх етнічних спільнот (у науковій літературі зазначається, що це підтверджується переважно у випадку добре ін-

тегрованих спільнот), а також необхідно доповнити мовно-культурними аспектами, які в аналізованих підприємницьких спільнотах реалізуються наступним чином:

- *Чим більше мовне/культурне середовище, в яке потрапляють підприємці, відрізняється від рідного, тим більше зростає вага етнічного соціального капіталу.* Такою є ситуація у випадку угорських інвесторів, що приїжджають на Закарпаття. Вони, щоби уникнути мовних бар'єрів, шукають бізнесових контактів із закарпатськими угорцями, а також запускають свої компанії, спираючись на допомогу закарпатських угорців. Натомість у випадку російських та словацьких інвесторів на Закарпатті, а також українців, що ведуть бізнес у Чехії, завдяки мовній близькості і комунікація, і офіційні контакти з державними структурами, і доступ до інформації є простішими. Таким чином роль етнічного соціального капіталу в їхньому бізнесі не є значною.

(3) З приводу взаємозв'язку між мережею етнічних контактів і просторового розміщення бізнесу, можна зробити такі висновки:

- Серед іноземних підприємців, що інвестують у Закарпаття, угорські переважно засновують компанії в населених пунктах, де компактно проживає угорська нацменшина, тобто тут при виборі місця діяльності потужною є тенденція базування на угорсько-угорському капіталі соціальних відносин/контактів. Натомість у випадку румунських, словацьких та російських бізнесменів про прямий взаємозв'язок між етнічним соціальним капіталом і просторовим розміщенням бізнесових потужностей говорити недоцільно.
- У випадку закарпатських угорських підприємців, які є автохтонною громадою, висновки стосовно співвідношення між вибором місця ведення бізнесу та етнічним соціальним капіталом не є релевантними.
- У випадку українських підприємців у Чехії, етнічний соціальний капітал має опосередковану роль при виборі місця розташування бізнесових потужностей. Хоча опитані підприємці переважно ухвалювали рішення про певне місце ведення підприємництва, спираючись не на українсько-українські бізнесові контакти, однак здебільшого створювали компанії там, де проживали їхні родичі, українські знайомі.

(4) Стосовно впливу етнічного соціального капіталу на економічний розвиток аналізованих компаній, можемо підбити такі підсумки:

- У випадку іноземних інвесторів, що працюють на Закарпатті — з-поміж проаналізованих етносів — тільки угорські здійснюють свою економічну діяльність спираючись переважно на зв'язки в межах своєї етнічної

групи. Виходячи з класифікації соціальних відносин/контактів, запропонованих дослідниками Орбаном і Санто (Orbán, Szántó 2005), можемо стверджувати, що створення компаній угорськими інвесторами на Закарпатті хоч і відбувається швидше та легше завдяки використанню угорсько-угорських (з'єднуючих) зв'язків, ніж компаній, капітал яких походить з інших країн, що розглядаються, проте водночас зменшується їх можливість кооперації з українськими (та іншими) учасниками ринку. Таким чином звужуються і економічні можливості, оскільки в системі відсутні (або ж обмежено присутні) ті з'єднуючі зв'язки, які є невід'ємною умовою успішності бізнесу та доступу до інформації.

- Для закарпатських угорських підприємців головною проблемою поряд із нестачею фінансів та вимушеністю форм ведення бізнесу є брак капіталу соціальних відносин/контактів. В опитаних закарпатських угорських бізнесменів домінують зазвичай сімейні або дружні зв'язки, і не шукають бізнесових контактів один із одним. При цьому закарпатські угорські підприємці створюють закриту спільноту, яка через фрустрацію внаслідок статусу нацменшини та мовного бар'єру є тільки частково відкритою в напрямку суспільства більшості. Таким чином, подібно до угорського бізнесу Закарпаття, у середовищі закарпатських угорських підприємців відсутні або дуже слабкі зв'язки з'єднувального/мостового (*bridging*) типу, які б сприяли кращій кооперації з ширшим українським підприємницьким середовищем та конкурентоспроможній участі в ньому. Відповідно закарпатські угорські підприємці не реалізують функцію «мосту», яку науковці Орбан і Санто (Orbán, Szántó 2005) дефініюють як з'єднувальний (*bonding*) соціальний капітал, що сприяв би розбудові економічних (і не тільки) зв'язків між суспільством більшості та меншості.
- Українські підприємці у Чехії переважно прагнуть до кооперації з чехами або іншими західноєвропейськими діловими партнерами, уникаючи співпрацю зі своїми співвітчизниками. Негативним економічним наслідком низького рівня етнічного соціального капіталу є те, що внаслідок браку довіри та взаємодії повільнішим стає обмін інформацією, більш довгими та складними стають бюрократичні процеси, що призводить до підвищення затрат часу і коштів, збільшення транзакційних витрат. Таким чином, ця категорія підприємців залишає невикористаними позитивні можливості, що криються у співпраці, а це послаблює їх суспільне становище та економічний розвиток на чеському бізнесовому ринку. З іншого боку, відокремлення від своєї етнічної групи може відкрити нові перспективи на ринку суспільства більшості та інших міжнародних ринках, пропонуючи широку палітру економічного співробітництва.

(5) Дослідження також мало на меті звернути увагу на те, що у пострадянському просторі, з точки зору економічної інтеграції, вертикальні клієнтські контакти (явище клієнтелізму) є принаймні настільки ж важливими, як і ресурси, що базуються на мережевій симетрії, на яких зазвичай акцентує міжнародна наукова література. Одна з вихідних тез дослідження полягає в тому, що ці вертикальні клієнтські системи (клієнтелізм) – які ґрунтуються на асиметрії та зловживаннях влади, загальній вразливості, що сформувалися протягом десятиліть – породжують загальну недовіру, а це перешкоджає співпраці між економічними суб'єктами. Вплив цього фактору є настільки сильним, що він є актуальним не тільки в Україні, але стає визначальним елементом у габітусі українських підприємців, що переїхали до Чехії, спричиняючи недовіру один до одного. А це, у свою чергу, призводить до унеможливлення формування економічної співпраці між ними.

(6) Діяльність закарпатських угорських підприємців обмежується тим фактом, що їм необхідно функціонувати в Україні. За останні три десятиріччя – з часу проголошення незалежності країни – її мешканцям довелося стикнутися з численними труднощами, коли геополітичні кризи, революції та війни слідували одні за одною. Напередодні повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року сфера закарпатського угорського бізнесу засвідчила позитивні зміни. Підприємництво стало привабливою діяльністю – завдяки програмам підтримки угорського уряду – під впливом чого у колі закарпатських угорських економічних суб'єктів посилюється етнічний соціальний капітал, що формувався на формальній основі. Етнічна приналежність, угорська національність також перетворилася в певний соціальний капітал. Однак з настанням повномасштабної війни підприємці, як загалом уся угорська меншина (і не тільки угорська) на Закарпатті, опинилися в скрутній ситуації. Зростання міграції, гостра нестача робочої сили, інфляція української національної валюти, страх та невпевненість, породжені війною, звузили можливості і підприємців. Фактор невідомості посилюється й тим, що з 2019 року припинилася фінансова грантова підтримка з боку Угорщини, а на українські ресурси – через їх відсутність – розраховувати не доводиться. *Зростання міграції та послаблення когезії угорської спільноти призводить і до послаблення етнічного соціального капіталу.* Разом із тим у середовищі закарпатських угорців, що виїхали за кордон (переважно в Угорщину), може сформуватися транснаціональний етнічний соціальний капітал, який має шанс посилюватися та відкривати нові перспективи, функціонуючи своєрідним мостом між країнами ЄС та Україною.

Отже, наведені вище результати свідчать, що опитані українські підприємці наразі не використовують повною мірою свій наявний етнічний соціаль-

ний капітал. Стосовно майбутнього, ключовим питанням може виникнути, чи будуть економічні суб'єкти, які соціалізувалися в пострадянському просторі, здатними наблизитися до західної підприємницької культури і водночас стати на шлях ефективного розвитку або ж вони застрягнуть у стані вимушеного виживання, де домінують недовіра і невпевненість. У цьому контексті ключову роль відіграє і те, коли та як закінчиться війна, а також те, як реалізується прагнення України ввійти до складу Європейського Союзу і чи станеться це взагалі.